

ostale 103 osobe ne postoje podaci. U drveniškoj župi (1872—1900) pokopana je 451 osoba, na groblju sv. Jure 449, na Oriovici 1, a u Šibeniku 1.

BILJESKE

¹ Bezić-Božanić N., Stor J., *Smrtnost vojnika i pomoraca na otoku Visu u vrijeme austrougarske monarhije*, Pomorska medicina, Beograd, 1979, 30, 25. — ² MK umrlih Drvenika od 1836. do 1861, s. 12—14, 26, Matični ured Trogir. — ³ MK umrlih III. župe Drvenika (Zirone) 1862—1917, s. 38, 60, Matični ured Trogir. — ⁴ MK rođenih Drvenik 1867—1900, s. 137, Matični ured Trogir. — ⁵ Bezić Z., *Kratka povijest otoka Drvenika* (Prema dokumentima župskog ureda u Velom Drveniku), rukopis pohranjen u arhivu ž. ureda u V. Drveniku. — ⁶ „Slobodna Dalmacija”, 3. IX 1945. — ⁷ Sfarčić A., Mühlens P., *Izveštaj o radovima na proučavanju i suzbijanju malarije (nastupne groznice) u Dalmaciji*, Zagreb, 1924, 10—12; 16—18. — ⁸ Bezić Z., o. c. — ⁹ Bezić Z., o. c. — ¹⁰ Bezić Z., o. c. — ¹¹ Korenčić M., *Naselja i stanovništvo SR Hrvatske, 1857—1971*, Zagreb, 1971, 690, 694. — ¹² U prvom grobu od zapada bio je prvi ukopan Špiro Pažanin, zatim Zvirica Jerkov i Dujne Lučin.

IZVORI

¹ Fascio II. dei Nati che cominza col di Genajo 1784 e finisce col di 30 Settembre 1811. Knjiga II. In esso attrovansi i matrimonj che cominza col di 1 Settembre 1784 a tutto 7 luglio 1811 Contiene i morti 8 Gennajo 1784 a tutto 6 Settembre 1811. Župni arhiv, Veli Drvenik, br. 20. — ² Fascio I. dei mortj che cominza col di 28 Genajo 1825 a tutti il di 25 Luglio 1836. Historijski arhiv, Zadar, inv. br. 240. — ³ Knjiga mrtvih, 1784—1811 (Registro de Morti Adulti sotto la Regenza di me Paroco D.n Pietro Benedetti, Knjiga urlih dječaka, 1784—1811) Registro de Fanciulli morti sotto la Regenza di me Par: Don Pietro Benedetti, Župni arhiv, Veli Drvenik, br. 20. — ⁴ Matična knjiga umrlih, 1836. — 1861, Drvenik, Matični ured Trogir. — ⁵ Knjiga umrlih župe Drvenika (Zirone), 1862—1917, Matični ured Trogir. — ⁶ Atti di morte, 1872 1892, Vinišće, Mjesni ured Marina. — ⁷ Knjiga II. mrtvi župe Orihovice—Biskupije, od 11 XI god. 1890. do god. 1936. uključivo, Mjesni ured Marina.

Ivan PAŽANIN, Split

SUPPLEMENT TO THE RESEARCH OF POPULATION MORTALITY IN VINIŠĆA, VELI DRVENIK AND MALI DRVENIK DURING 19th CENTURY

In this paper the author investigates population mortality in Vinišća, Veli Drvenik and Mali Drvenik during the 19th century, as recorded in old registers of deaths.

Various diseases, especially tuberculosis, were stimulated by nonhygienical life conditions. The nutrition was monotonous and short. In certain years (1829, 1847, 1896) the population even starved. Living in waterless area the people was restricted to use the pool water, which was serious malaria source. This disease existed also in the 20th century, up to the end of World War II. In so inferior social conditions the popular, folk medicine was considerably developed.

Diseases, the most frequent death cause in observed period, are analysed. The most represented infectious diseases among adults were tuberculosis and typhoid. The children mortality was especially great in ages up to 4 years, caused mainly by dysentery and diphtheria.

(Rad je primljen u Uredništvu 20. XII 1987. god.)

Original scientific paper
UDC 644.6 : 628.1/497.1 „18”

Fani ČEGA, Trogir

SMJEŠTAJ PITKE VODE POLOVINOM 19. STOLJEĆA U TROGIRU I OKOLICI*

Voda, izvori, bunari, bili su od pamtivjeka simbol obilja i izvor života. Bunar npr. u svim predajama ima sveto značenje. „Predstavlja nešto poput sinteze kozmičkih poredaka: neba, zemlje i podzemlja; triju elemenata: vode, zemlje i zraka; on je vitalni komunikacijski put. Simbol je tajne skrivenosti a osobito skrivenosti istine.”¹ Ispred starokršćanskih bazilika npr. nalazile su se prave česme i bunari, na kojima su se vjernici prali prije ulaska u crkvu. To pranje, koje je u prvom redu bilo higijensko i praktično, s vremenom se pretvorilo u simbolično škropljenje, a česme i bunari u škropionice, dok je voda tzv. aqua lustralis služila za „otjerati bolesti i povratiti zdravlje”.²

Iz svega proizlazi da je zdrava pitka voda nužna da bi se održalo zdravlje. Ona je osnovna ljudska potreba bez koje je život nemoguć.

Izvori pitke vode su često puta bili presudni za nicanje naselja na određenom mjestu, što je možda, uz povoljan položaj bilo važno i za Trogir.

Ovaj opisni kratki uvod o vodi, dovodi do problema pitke vode u samom Trogiru i okolici, budući da grad nije obilovao izvorima vode, a zagora i otoci pogotovo.

Glavni izvor pitke vode u prvoj polovici 19. st., zvan Dobrić,³ bio je van gradske jezgre, na kopnu. Spominje ga P. Andreis,⁴ već u 17. st. Opisujući nekadašnji most, navodi da se je u njegovu produžetku na kopnu nalazila ulica, koja je vodila k spomenutom bunaru. Izvor se koristio sve do izgradnje vodovoda, dakle do pred nekoliko decenija,⁵ i bio je glavni izvor pitke vode za grad, otok Čiovo, a za sušnih godina i za čitavu okolicu. Nekoć su tu postojale dvije krune, koje su danas srušene, a dvije betonske ploče na otvorima svjedoče o njihovu postojanju.

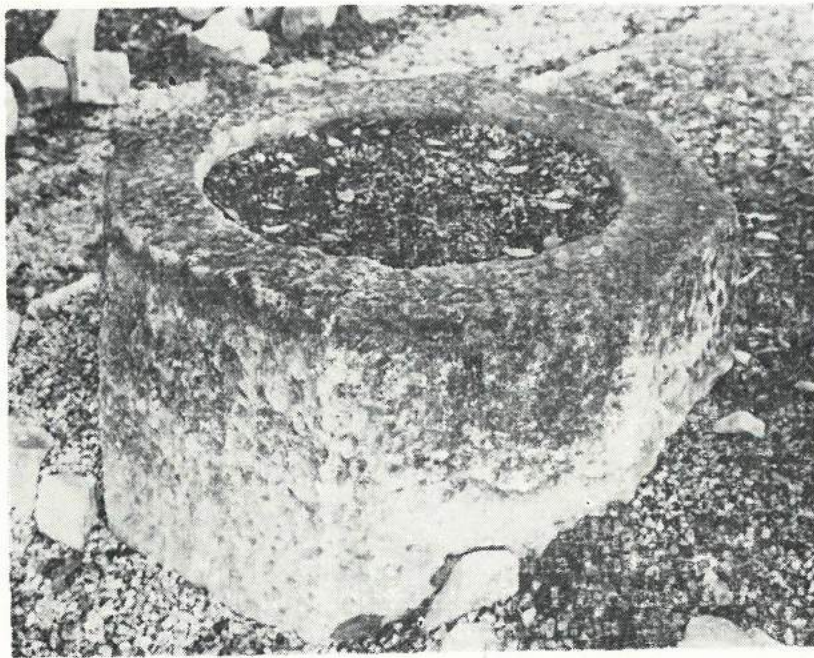
Osim toga, također na kopnenom dijelu, još bliže gradu, postojao je još jedan bunar zvan Ošljak.³ Bio je namjenjen za pojenje stoke. Međutim, izgleda da se koristio i za pranje rublja, koje se inače pralo u moru, što je francuska vlast (1806—1814) strogo zabranila, uz naredbu da se osuše močvare i bare na Solinama i na Travarici.⁶

* Rad je saopšten na naučnom skupu „Povijest zdravstva u Dalmaciji” povodom „180. obljetnice osnivanja prvog medicinskog studija u Hrvatskoj u Trogiru” 12. X 1987. god. u Trogiru.

Sama gradska jezgra je obilovala bunarima, tzv. bocima. U njima je bila tzv. bočata, polu slana voda, koja nije bila za piće, ali je zato služila za pranje, zalijevanje itd. Uzrok slanosti vode je vjerovatno blizina mora, ili je „uzrokom sol, koja se na putu onim slanim vodama nalazi u tolikoj mjeri, da se one ne mogu radi svoje slanosti upotrebiti kao pitke vode, iz toga se daje slutiti, da po cijeloj ovoj okolici imade kud i kamo soli na površini zemlje, ili na većoj ili manjoj dubini”.⁷ Oni vuku porijeklo od nastanka pojedinih kuća u samom gradu, a osobito su bili interesantni za turskih opsada grada u 6. st., kada se nije moglo doći do „Dobrića”.⁸

Sve uglednije kuće u gradu imale su po jedan takav bunar s kamenom krunom, više ili manje ukrašenom.

Najstariji takav bunar čija je kruna sačuvana, datira iz 12—13. st.⁹ (sl. br. 1).

Slika br. 1. Kruna najstarijeg bunara iz 12—13. st. (Foto: Živko Bačić)

Zgrada općine ima u dvorištu zdenac s krunom ukrašenom grbovima.

Uglednije obitelji su uz bunare u dvorištima, imale i svoje privatne cisterne, kao što su npr. obitelji: Garagnin, Lucić, Paitoni...

Samostani su, također, imali svoje bunare i cisterne. U dvorištu nekadašnjeg samostana sv. Petra, koji je uništen požarom 1796. god.,¹¹ sačuvan je bunar s krunom, na kojoj je grb obitelji Marković.¹²

Ženski benediktinski samostan sv. Nikole je imao dva tzv. boca, a cisternu je sagradio tek u drugoj polovici 19. st.¹³

U klastru samostana sv. Dominika, izgrađenom u 15. st., postoji cisterna s krunom bunara za vodu, koja je i danas u upotrebi.¹⁴

U gradu je postojala i ulica u čast vode, pod nazivom: Calle del' acque, o čemu svjedoči ploča s natpisom:

CALLE DEL' ACQUE
FABBRICATA NEL MESE
DI GENNAIO L'ANNO
MDCCXCVI*

postavljena 1796. god. na uglu tjesne Duge ulice kod kuće Garagnin.¹⁵

Polje, vrtovi oko grada — Malo polje, obiluju poljskim bunarima¹⁶ s „bočatom vodom”, koja se koristila za zalijevanje, što je omogućavalo razvoj zemljoradnje u okolici. Krune na bunarima su bile ili obične od naslagana kamena, ili kamene i ukrašene, kao npr. onaj na posjedu obitelji Andreis. Ti bunari su često puta bili popravljani, pa je iz 1864. god. sačuvan izvještaj za rekonstrukciju, nabavku materijala itd. bunara na Betaniji,¹⁷ na granici između Trogira i Segeta Donjeg.

Na podnožju brda Krban, na mjestu gdje se sastaju Malo i Veliko polje, u blizini mora, izvire pitka voda, koju već I. Lucić¹⁸ spominje. Ona se odmah na površini mješa sa morskom vodom, tako da za piće nije upotrebljiva, ali zato stvara jezero,¹⁹ koje se iskoristilo za „trogir-ske mlinice” već u 13. st.,²⁰ a koje su se do danas sačuvale, zahvaljujući obnavljanju.

Na kaštelansko-trogirskoj granici je potok koji je poradi svoje slanosti dobio naziv „Slanac”, iako se s morem sastaje tek na mjestu gdje se ulijeva u more. Njegova voda se koristila za zalijevanje, a kad bi za vrućih ljeta potok presušio, njegovo suho i plitko korito služilo je kao prolaz za susjedna polja. Sačuvana je i kamena ploča, danas u Lapidariju Muzeja grada Trogira, nekoć uzidana na mostiću spomenutog potoka, a vjerovatno postavljena za doba Venecije, kada je potok bio uređen i sveden na tadašnje korito, da se ne bi razlijevao po polju, o čemu svjedoči tekst na ploči:

... DII ECTISS¹⁵ TR(AGURIENSIBUS)
HUC AQVE V(IVE) (FONTEM)
DIRUPTU. AD(MO)
DU INSTAURA(VIT) ... **

Ploča je dimenzije 33 × 50 cm, a natpis na njoj je oštećen²¹ (sl. br. 2).

Stanovništvo susjednog otoka Čiova se obskrbljivalo vodom ili na bunaru „Dobriću”, ili iz svojih bunara i cisterni koje su bile rijetke. Jedan „boc” je postojao kod crkve Gospe kraj mora.²²

* Ulica vode / napravljena u mjesecu / siječnju godine / 1796.

** ... Dragim Trogiranima / na ovom mjestu izvor žive vode / je prekinut. Potpuno / obnavlja ...

Slika br. 2. Ploča koja se nalazila nekad uzidana na mostiću potoka Slanac, Muzej grada Trogira (Foto: Živko Babić)

Samostani na otoku su imali svoje cisterne.

Sv. Lazar je na kruni bunara imao i interesantan natpis:

MULIER DA MIHI BIBERE*

Zanimljiva je cisterna samostana sv. Ante. Voda se slijeva s krova u dubinu spilje koja se nalazi ispod samostana, a na površini je otvor s krunom, tako da je voda ugodno hladna za piće.

Samostan sv. Križa ima cisternu od svog postanka (15. st.).

Priobalni dio općine (do Rogoznice) se opskrbljivao vodom uglavnom iz lokava. Vinišće je npr. bilo dosta bogato vodom. Najvažnije je bila lokva „Ljubica“, koja, po rječima stanovnika ovog kraja, nije nikada presušila,²⁴ a čija se voda koristila isključivo za piće. Ostale lokve (bilo ih je ukupno 20) kao npr.: „Dobrica“, „Donjača“, „Dračevica“, „Ilovica“, „Kabal“, „Bujača“ itd., bile su korištene za različite svrhe. Lokve bi se redovito čistile, a zemlja koja bi se našla na njihovu dnu bi se odnosila na susjedna polja, budući da ovaj kraj ni zemljom nije obilovao.

U Marini se spominju tzv. rimski bunari, koji se, po pričanju stanovništva, koriste još od Rimljana. Osim toga, postoje još četiri bunara „Petrovače“. Sačuvane su bilješke, nacrti, za izgradnju tih bunara. Bili su uzidani u zemlji sa jednostavnom plitkom krunom od grubog kamena na površini.²⁵ Kao i u svim drugim područjima trogirске općine, rublje se i u Marini pralo u moru. Ovdje u predjelu zvanom Prališće.

* Ženo daj mi piti.

Lokve su bile glavni snabdjevači vode za Zagoru. Često puta zbog njihove udaljenosti, stanovništvo pojedinih sela moralo je kilometrima pješćiti do njih. Nedostatak vode, uz neimaštinu, bio je glavni uzrok nehigijene u tim selima. Postojali su i tzv. bunari sa naplovom, kojeg su činile ploče spojene glinom, a smještene na kosini nekog manjeg brda, u čijem se podnožju nalazio otvor „bunara“, koji često puta nije bio niti ograđen. Vode u njima su redovito bile zagađene, mutne i uvijek je postojala opasnost da se netko u njim ne utopi, budući da se trebalo spuštati u jamu da se dođe do vode.²⁶

Za Franje Josipa I (1848—1916) počelo se sa gradnjom „gustirni“, ali su ih sebi mogle priuštiti samo bogatije obitelji.²⁷

1938. god., u periodu kada Trogir ima svoj vodovod, problem pitke vode za sela trogirске Zagore još nije bio rješen. Traže se sredstva za dovršenje cisterni u selima: Mitlo-Vinovac, Blizna, Rastovac, Bristivica i Gustirna, te za gradnju novih u Sevidu i Segetu Gornjem,²⁸ iz čega se još jedanput može zaključiti da je u prvoj polovici 19. st. situacija bila još teža. Za sušnih ljeta kada bi presušila većina lokava stonništvo Zagore bi se spuštalo do „Dobrića“ po vodu.

Izgradnjom vodovoda 1930. god. od izvora Jadra, Trogir konačno dobiva tekuću vodu. Međutim, jedina javna česma za vodu na Travarići, nije bila dovoljna za opskrbu grada, pa je 1936. god. odlučeno da se pristupi proširenju vodovoda. Godinu dana kasnije je potpisan „Pravilnik za reguliranje, trošenja i održavanja za jednako korištenje i plaćanje vode“.²⁹

U poslijeratnom periodu vodovod se širi iz Trogira i na susjedni otok Čiovo (vodu dobivaju: Čiovo, Arbanija, Žedno i Okrug Gornji), te na Seget Donji i Seget Vranjicu. U marinskom kraju, zapadno od samog sela Marine, pronalaze se podzemne vode,³⁰ koje su iskorišćene za gradnju vodovoda. Vodu dobiva Marina, a nešto kasnije, gradnjom novog vodovoda, Gustirna, Dograda, Pozorac, Vrsine i Najevi.

Zagora, te otoci Veli i Mali Drvenik i danas koriste vodu iz svojih čatrnji te iz seoskih bunara.

BILJEŠKE

¹ Chevalier J., Gheerbrant A., *Rječnik simbola*, Zagreb, 1983, 68. — ² Škobalj A., *Obredne gomile. Sv. Križ na Čiovu*, Čiovo, 1970, 609. — ³ Arhiv obitelji Garagnin-Fanfogna, Trogirska općina, 16/V. — ⁴ Andreis P., *Povijest grada Trogira*, Split, 1977, I, 269. — ⁵ Andreis P.: *Povijest...*, II, 113 (komentar VIII knj., Babić I., *Kulturna i umjetnička baština Trogira*). — ⁶ Delalle I.: *Trogir, Vodič*, Trogir, 1936, 25. — ⁷ Sladešilović R., *Nekoje crtice iz narodnog gospodarstva u Trogiru*, Dubrovnik, 1909, 9. — ⁸ Prigodom turske opsade, grad, koji je bio dobro utvrđen zidinama, bi se zatvarao, pa njegovo stanovništvo nije moglo doći do „Dobrića“ *Vodič po Muzeju grada Trogira*. — ⁹ Pronađen je prigodom arheoloških iskapanja, iza apsida katedrale u Trogiru. Usmeno saopćenje dr Iva Babića. — ¹⁰ Delalle I., *Trogir...*, 61. — ¹¹ Danas je ostala sačuvana samo crkva Ostojić I., *Benediktinci u Hrvatskoj*, II, Split, 1964, 290. — ¹² U čast opatica, sestara Kamile i Andrijane Marković iz Budve, koje su na svoj trošak nabavile barokni ormar za orgulje, a čiji je otac M. Antun Marković pokopan u crkvi 1685. god. Delalle I., *Trogir...*, 75. — ¹³ Cisterna je porušena u razdoblju između dva rata. Usmeno saopćenje benediktinke matre Eufemije Grubić. — ¹⁴ Delalle I., *Trogir...*, 77. — ¹⁵ Za vrijeme II svjetskog rata je uništen njen natpis. Arhiv obitelji Slade Šilović, Sladešilović

R., *Pabirci o Trogiru* 407. — ¹⁶ Andreis P., *Storia della città di Traù*, Split, 1909, 246; Babić I., *Prostor između Trogira i Splita*, Trogir, 1984, 173. — ¹⁷ Arhiv obitelji Garagnin-Fanfogna, Trogirska općina 11/X. — ¹⁸ Lucić I., *Povijesna svjedočanstva o Trogiru*, Split, 1979, I, 154. — ¹⁹ Fisković C., *O trogirskim mlinicama u povodu njihove namjene*, Godišnjak zaštite spomenika kulture Hrvatske, 1980/81, 6-7, 99-107; Slade Šilović R., *Nekoje...*, 9. — ²⁰ Postoji legenda o nastanku tog jezera, kao simbola tragičnog završetka posljednjeg člana obitelji koja je živjela u „dvorima“ koja su se nekoć tu dizala. Ivačić A., *Zlatno srce Gospe pri Moru — trogirski legenda*. Slične legende se navode i za ostala jezera. Ujević A., *Imotska krajina*, Zagreb, 1964. Ipak se pretpostavlja da je jezero nastalo prigodom potresa: „Adi 23 se intese eser sta a Trau tera in Dalmatia un teremoto teribile ha profundato un pezo di monte dove era sorto un lago di acqua dolce e che tegneria 50 galie e profondo pasa 17 in 18 lontian dila terra imia 7 e che tuto Trau andava la a veder a et tunc si ritrova eser Conte Alvise Barbarigo...“ Sanudo M., *Esposizione di rapporti fra la repubblica Veneta e gli Slavi meridionali*, I, 1496-1515, Venezia, 1863, 1; Babić I., *Prostor...*, 23. — ²¹ Arhiv obitelji Slade Šilović... „Pabirci“..., 373. — ²² Usmeno saopćenje franjevca o. Iva Sadrića. — ²³ Kraljević Lj. i dr. *Razvoj medicinskog studija u Dalmaciji. Medicinski studij u Kolegiju sv. Lazara u Trogiru 1806. do 1809. god.*, Split, 1984, 57. — ²⁴ Usmeno saopćenje Ivana Lučinog. — ²⁵ Arhiv obitelji Garagnin-Fanfogna, Trogirska općina 10/XII. — ²⁶ La Dalmazia, Cenni sul distretto di Traù, 1845, 9, 278. — ²⁷ S tim u vezi postoji jedna legenda na Drveniku Velikom. Jedan Drvenčanin je jednom prigodom spasio život nekom dostojanstveniku na austrijskom dvoru. U želji da mu se oduži, ovaj mu je obećao ispuniti neku želju, a za spomenutog Drvenčanina to bila je seoske čatrnje. Tako, kako legenda kaže, Austrija gradi jednu od dvije seoske čatrnje. *Trogirski glasnik*, 1985, 9-10, 11. — ²⁸ Arhiv Muzeja grada Trogira, Trogirska Zagora, 1938-1939. — ²⁹ *Trogirska glasnik*, 1986, 17, 8 (pretiskano iz „Novo doba“ 8. X 1930. i 28. X 1936.) — ³⁰ „Slobodna Dalmacija“, br. 11061, 27. X 1980.

Fani CEGA, Trogir

THE LOCATION OF THE FLOWING WATER DURING THE FIRST HALF OF THE 19TH CENTURY IN TROGIR AND THE SURROUNDING

Trogir was not rich with the water springs, specially his surrounding. The main water spring, called Dobrić, whose water was using for the drinking, and Ošljak, for the watering of animals, with the numerous wells with so called brackish („bočata“) water, which was not using for the drinking, were only what Trogir had in the first half of the 19th century. Surrounding fields used the water from already mentioned wells for watering, what was favorable to the development of the agriculture in the surrounding.

The part of comune on the sea-shore (beside Rogoznica), and the hinterland, used the water only from the pools, for the drinking and for the watering of animals. The cisterns were building in the second half of the 19th century.

The water-supply Trogir get in 1930., when the waterworks was building, and his surrounding in the period after the II World war. The hinterland and the islands Veli and Mali Drvenik even now, use the wreter from his cisterns and wells.

(Rad je primljen u Uredništvu 20. XII 1987. god.)

Jurica BAČIĆ, Dubrovnik

MAGISTER IVAN TROGIRANIN, DUBROVAČKI KIRURG IZ DRUGE POLOVICE 14. STOLJEĆA*

Osmi decenij XIV st. je za našu medicinsku baštinu veoma značajan vremenski period. Veliko je vijeće u Dubrovniku 27. VII 1377. god. odlučilo i naredilo da se: „ni domaći ljudi ni stranci koji dođu iz okuženih mjesta ne smiju primiti u Grad ni na dubrovačko zemljište dok ne izdrže mjesec dana čišćenja na otoku Mrkanu i Cavtatu“.¹ Ovom odlukom o izolaciji zaraznih bolesnika, a i onih sumnjivih na zarazno oboljenje, Dubrovnik je stekao zavidan ugled i poštovanje glede ispravne organizacije zdravstvene službe i protuepidemijskih zaštitnih mjera u vrijeme dok još mnoge urbane sredine Sredozemlja i ne pomišljaju da na ovakav način unaprijede higijensko-epidemološki standard svog stanovništva.

Tih godina su u dubrovačkoj državnoj službi nekolicina liječnika, od kojih je znanjem i ugledom na prvom mjestu fizik magister Kristofan (magister Christophanus de Benevento, physicus).²

Sudeći po arhivskim dokumentima, više od četiri decenija (od 1360 do 1400) je on predano i na opće zadovoljstvo vršio svoj liječnički posao, brinući o zdravlju ne samo stanovnika Grada i Republike, već je odlazio da liječi ugledne osobe izvan Dubrovačkog područja, bilo pozvan bilo poslat odlukama i preporukama Senata, Kneza ili Malog vijeća.³

I dok su arhivska dokumenta koja se odnose na ovog uglednog liječnika fizika (a i na ostale liječnike koji tih desetljeća — 70-tih i 80-tih god. XIV st., žive i djeluju u Dubrovačkoj Republici) sadržajem ograničena mahom na njihove liječničke obaveze prema Vladi i stanovnicima Republike to se ne može reći za ona arhivska dokumenta i zabilješke vezana za ime magistra Ivana kirurga koji također tih desetljeća XIV st. živi i radi u Dubrovniku. Njegovo je prisustvo u Gradu zabilježeno u oko tridesetak arhivskih dokumenata po čemu se može zaključiti da je bio ugledna poštovana značajna i važna osoba u Dubrovniku zadnjih decenija XIV st.

Međutim, malo je arhivskih zabilješki iz kojih možemo točno procijeniti njegovo kirurško znanje i spretnost; njegovu medicinsku vrijed-

* Rad je saopšten na naučnom skupu „Povijest zdravstva u Dalmaciji“ povodom „180. obljetnice osnivanja prvog medicinskog studija u Hrvatskoj u Trogiru“ 12. X 1987. god. u Trogiru.